

טלי פולק | צוות תכנים

ילדותה ובגרותה

נחמה ליבוביץ נולדה ב-ג' באלול התרס"ה (1905) בעיר ריגה שבלטביה, להוריה מרדכי ופריידה. הוריה גידלו את ילדיהם כשהם מדברים איתם בעברית כשפת אם. אביה, שלמד תנ"ך ורש"י מאביו, היה מלמד את ילדיו תנ"ך עם רש"י, ובכך גילה בפניו בתו עולמות וגרם לה לאהוב את המקורות בשפת הקודש ולהתחבר אליהם.

בגיל 14 עברה משפחתה של נחמה לברלין, שם למדה בגימנסיה ומאוחר יותר באוניברסיטה. במקביל ללימודיה באוניברסיטה למדה נחמה בבית המדרש ה"הוכשולה" כדי שלא תפסיק את לימודי הקודש.

נחמה, שתמיד אהבה להורות וללמד, עוד בהיותה סטודנטית בשנות העשרים שלה לימדה בבתי ספר שונים בברלין עברית ותנ"ך, והכול בעברית. כך גרמה לכל תלמידיה להתמודד עם השפה העברית וללמוד את מקצועות הקודש בשפת הקודש.

בזמן שהותה בברלין אשר בגרמניה נחשפה לתרבות ולמוזיקה קלאסית מקומית. הייתה יוצאת לראות הופעות מחול והצגות ולשמוע קונצרטים. בשנות לימודיה באוניברסיטה כתבה את עבודת המחקר שלה, שעסקה בין היתר בתרגומים יהודיים של כתבי התנ"ך לשפות זרות. משם כנראה למדה שישנן קריאות שונות והיבטים שונים לפירוש על המקרא. מאוחר יותר הדבר בא לידי ביטוי בגיליונותיה, בכך שעסקה בשאלה המפורסמת "מה קשה לרש"י?" ובהבדלי הפירושים בין רש"י לבין הפרשנים השונים.

בשנת 1930, בגיל 25, נישאה נחמה לדודה (אח של אביה) ליפמן ליבוביץ. לאחר שנישאו עלו בחודש כסלו תרצ"א על האונייה "אדריאה" והפליגו לארץ ישראל.

החיים בארץ

ליפמן ונחמה עלו לארץ והתיישבו בירושלים, בשכונת קריית משה. נחמה הייתה מורה בסמינר "המזרחי" לבנות. תלמידותיה מתארות מורה חכמה וקפדנית, שדרשה להגיע לשיעור בזמן ועם כל הציוד הנדרש. נחמה רצתה לתת הזדמנות שווה גם לבנות האיטיות יותר, לכן ביקשה מכולן לכתוב את תשובותיהן על גבי פתקים והייתה עוברת ביניהן לראות את התשובות, קוראת ומתקנת. הסיבה לכך הייתה רצונה שלא יגידו את התשובה בקול רם, ובכך ימנעו מהבנות האיטיות יותר את ההזדמנות לענות. נחמה לימדה אותן לדייק במילים. לפעמים ביקשה תשובה של כמה מילים בודדות או מילה בודדת אחת. היא דרשה שיגיעו להבנה מלאה, וכך יוכלו לדייק במילים בודדות בלבד. כך לימדה אותן לתת תשובה קצרה ונכונה, ולא אוסף של הרבה מילים אשר מכסה על אי הבנה. בדרך הלימוד של נחמה היא הייתה מלמדת את השיעור כך שניתן היה להרגיש כאילו היא שם עכשיו, בתוך הסיפור המקראי, שכן הייתה ממחיזה אותו בדרמטיות. היא האמינה שכדי שהתלמידות יהיו חלק מהשיעור צריך לגרום להן להיות אקטיביות ולא פסיביות, ולכן הפעילה אותן בשאלות במהלך השיעור.

מאז שעלתה נחמה לארץ לא יצאה ממנה, גם כשהתבקשה להעביר שיעורים ולהרצות בחו"ל. כשהייתה עורכת קניות תמיד וידאה שהיא קונה רק תוצרת הארץ. היא כעסה מאוד על כך שהיו סביבה אנשים שירדו מהארץ בשל מצבם הכלכלי הקשה, ואף לא הסכימה לדבר עם חברתה שעלתה איתה לארץ, ירדה לתקופה מסוימת ושבה לארץ. היא ראתה בה בוגדת. היא התנגדה לכך שבארץ הקודש ידברו אנגלית או שפה זרה אחרת. כשאמרו לה שגם ספריה תורגמו לאנגלית היא הסבירה שזה למי שאינו מדבר עברית, אבל מי שמדבר עברית - שישתמש בה. מבחינתה לא מספיק ללמוד תורה, צריך לחיות את התורה, ולחיות את התורה זה כאן בארץ הקודש.

שיטות ההוראה

נחמה פיתחה שיטות פדגוגיות מגוונות. מטרתה הייתה לערב את התלמיד בחוויה הלימודית. היא השתדלה שהתלמיד יבין את הכתוב בתורה, יהיה מסוגל להשוות בין פרשנים, להבין איך הם מסבירים את הטקסט ולהסביר בצורה קצרה ועניינית "מה מפריע לרש"י".

1 | הסיפורים נלקחו מתוך הספר "מורה בחסד - נחמה ליבוביץ", נעם ושירה ונגרבר, הוצאת דברי שיר.

כדי להחיות את השיעורים השתמשה נחמה בסיפורים מכל מיני סוגים: סיפורי עם, מדרשים, ספרות עולם ואפילו חוויות מחיי היום יום שלה. לעיתים אף השתמשה במבטא שונה. היא ניהלה שיחות עומק עם מי שפגשה, גם עם נהגי המוניות שלקחו אותה ממקום למקום, וכך אספה סיפורים חדשים. נחמה הייתה שחקנית בנשמתה, לכן סיפוריה היו כל כך מרתקים עד כי השומע הרגיש שהוא חלק מהסיפור, וכך זכר את השיעור טוב יותר. אחד הסיפורים שנהגה לספר הוא מתקופת היותה מורה במעברות בימי קום המדינה, בשנת 1951. נחמה לימדה קבוצה של תלמידי כיתה ה' שעלו ארצה מתימן. היא לימדה אותם את סיפור פגישתם של רבקה ואליעזר בבאר. יחד חישיבה עימם כמה כדים של מים שאבה רבקה מהבאר כדי להשקות את הגמלים וכמה זמן נדרש להשלמת המשימה. התוצאה שהגיעו אליה הייתה 360 דקות - שש שעות! הילדים התרשמו מהמספר ואמרו: "אה, צדיקה רבקה אימנו". ילד אחד הצביע ושאל: "לפי הכתוב היא חזרה הביתה מאוחר מאוד, אבא שלה לא הרביץ לה?" נחמה לא ידעה מה לענות, ולכן שאלה את הכיתה. "מה עושה מורה שאינה יודעת את התשובה? שואלת את הילדים", וזה בדיוק מה שעשתה. אחד הילדים ענה את התשובה שכולם הכירו: "בדבר מצווה מותר" (כך שאם זה לשם מצווה, מותר להגיע מאוחר הביתה).

גיליונות נחמה

"קורס תנ"ך בהתכתבות מייסודה של אישה אחת ויחידה"

איך נולד מפעל החיים המיוחד הזה? נחמה עבדה בסמינריון של עליית הנוער שהתקיים בתחילת שנות ה-40 ב"בית צעירות מזרחי" שברושלים. בסמינריונים הללו השתתפו בנות שרובן מהקיבוצים הדתיים. הסמינריון ארך כחמישה חודשים, ובסיום אחד הסבבים שאלו הבנות כיצד יוכלו לשמור על קשר עם מורתן האהובה. מכאן נולד הרעיון לשמור על קשר דרך כתיבת שאלות על פרשת השבוע, כך שילמדו את המפרשים השונים: רש"י, רמב"ן, ראב"ע, אברבנאל ועוד. את השאלות כתבה כאמור נחמה ושלחה להן בדואר. התלמידות ענו על השאלות בכתב ושלחו לה בדואר את תשובותיהן. מדי שבוע בדקה נחמה את התשובות והחזירה לתלמידות את עבודותיהן עם תיקונים. מטרתה של נחמה הייתה לעורר את סקרנותם של הלומדים על ידי שאילת שאלות שמובילות לחקר וללמידת עומק.

הגיליון הראשון לפרשת "בראשית" יצא בתש"ב ומאז המפעל הלך וגדל והתעצם לממדים עצומים. בכל דף היו שאלות ברמות קושי שונות אשר חיברו בין התורה לחיים של תושבי ארץ ישראל. בדורנו, כאשר אנו מתכתבים דרך דואר אלקטרוני או בווטסאפ, קשה לשער כמה זמן נדרש לצורך עבודתה המסורה. המפעל האדיר הזה נמשך כשלושים שנה.

הגיליונות הגיעו לכל קצוות הארץ, לכל עיר, קיבוץ וכפר, ללוחמים ולחקלאים. בחלק מהמקומות נערך בשבת לימוד קבוצתי לפרשת השבוע סביב הגיליונות. נחמה בדקה את התשובות וענתה במסירות לכל תלמיד, עד השעות המאוחרות של הלילה ותוך כדי נסיעה בכבישי הארץ כאשר הייתה נוסעת ללמד. את המפעל הייחודי הזה עשתה שלא על מנת לקבל פרס, מתוך שליחות ורצון להקניית כלים ללמידת התורה. הלימוד הגיע לצוותי ההוראה ומשם לכיתות במערכת החינוך. במשך שלושה עשורים למדה להכיר את התלמידים המסורים דרך התשובות והמכתבים אשר פתחו צוהר לעולמם. כך נחשפה נחמה למגוון של עם ישראל, מכל הקשת ההתיישבותית ולכל בעלי המקצוע. עולים חדשים וותיקים, יוצאי שואה וצברים, גילאים שונים. את כולם העריכה על כך שעצרו ממלאכת יומם כדי להקדיש זמן ללימוד התורה. בכך הקימה מפעל חסד של אישה אחת.

הדרישה לדפי הלימוד הלכה וגדלה משנה לשנה. בשנה השנייה היו חמישים איש שביקשו לקבלם ובשנה השלישית הגיע המספר לשלוש מאות. לטובת הצלחת המפעל היו רבים שסייעו בהפצה. בשנים הראשונות היו אלה בעלה ואביה. מספרים שאביה היה מקפל גיליונות וכותב כתובות אפילו ממיטת חוליו בשערי צדק. כשהיה בריא היה הוא השליח לתחנת הדואר באזור שוק מחנה יהודה. הדפים היו ממלאים את הבית כולו - על השולחנות, הכיסאות והמיטות. הגיליונות יצאו שבוע אחרי שבוע, גם בתקופות הקשות של המצור ובמלחמת השחרור. באחד הימים נפגע קיר בביתם בקריית משה מפצצה, אך זה לא הרתיע אותה. היא ביקשה סיוע לנקות ולסדר את ההריסות והמשיכה לעבוד על הגיליונות במרץ. לאורך כל שלושת העשורים החסירה נחמה רק שבעה עשר גיליונות - במשך המלחמה ובזמן שישיבה שבעה על אביה ועל בעלה.

ביום העצמאות השמיני של מדינת ישראל, בשנת תשט"ז (1956), קיבלה נחמה את פרס ישראל. בנימוקים לזכייה נכתב כך: "עבודתה בפרשנות המקרא המקרבת את ספר התנ"ך לאלפי קוראים, מחוגים שונים בארץ ובגולה, מהווה יצירה חינוכית מקורית אשר ערכה ישאר קיים. הגברת ד"ר נחמה ליבוביץ היא דמות מחנכת, המשמשת דוגמה במסירותה, בצניעותה, בנכונותה להיענות לכל אדם..."

באקדמיה

בשנות החמישים הוזמנה נחמה ללמד בכמה אוניברסיטאות: האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת בר אילן ואוניברסיטת תל אביב, כך שהיא נחשפה לכל הקהלים - דתיים וחילונים כאחד. היא לימדה מקרא ושיטות הוראה. כעבור כמה שנים, כשביקשה לפרוש, דאגה למצוא מקרב תלמידיה יורשים אשר יחליפו אותה. גם כשהייתה דרישה למורים בבתי ספר שקמו בארץ שכנעה תלמידים שלה להגיע וללמד בהם.

ברדיו

בשל החשיפה הארצית לגיליונות נחמה, מפעם לפעם ביקשו ממנה לתת שיעורי פרשת שבוע ב"קול ישראל". לאחר כמה תוכניות ביקשו ממנה להעביר שיעורים באופן קבוע, וכך בשנים 1963-1966 העבירה נחמה שיעור פרשת שבוע ברשת א' באופן קבוע. חלק מן השיעורים היו בשידור חי וחלקם הקלטות. גם בשידורי הרדיו פרסמה שאלות והמאזינים שלחו לה את תשובותיהם.

פרסומים וספרים

נחמה, שהדרך הפדגוגית שלה הייתה שהתלמיד יחקור ויגיע לתשובה לאחר שלמד והתאמץ, לא בקלות אישרה לפרסם את שיטת הלימוד כך שהשאלות והתשובות יהיו יחד. אולם לאחר בקשות רבות מצד חיים חמיאל שעבד בסוכנות היהודית הסכימה שחומרי הלימדה שלה יתפרסמו בחוברת שנקראה "עיונים", ובתנאי שתמיד יופיעו השאלות גם ללא תשובות. החוברות תורגמו לשפות שונות: אנגלית, צרפתית וספרדית, וכן התפרסמו חוברות הדרכה לצוותי הוראה. בהמשך, לאחר לחצים לא פשוטים, יצאו גם ספריה שבהם עיונים על חמשת חומשי התורה.

פרידה מנחמה

נחמה נפטרה ב-ה' בניסן תשנ"ז, והיא בת 92 שנה. ללוויה שלה הגיעו המונים מכל הזרמים והמגזרים. כולם באו לחלוק לה כבוד אחרון ולהיפרד מאישיות ענקית שהביאה הרבה אור וחדשנות בלימוד התורה. מאחר שנחמה ביקשה שלא יספידו אותה, ותאריך פטירתה הוא בחודש ניסן שאין אומרים בו הספד, הלוויה הייתה ללא דברי הספד ועל מצבתה נכתב בפשטות: נחמה ליבוביץ, מורה. לנחמה לא היו צאצאים שישבו עליה שבעה, אך היא השאירה הרבה צאצאים לומדי תורה שממשיכים את דרכה. לאחר מותה תלמידות רבות קראו לבנותיהן בשם נחמה.